

معرفی دو نسخه نفیس

سید احمد تویسرکانی*

یکی از اعظام دانشمندان و محققین قرن دهم اسلامی عالم جلیل جامع علوم معقول و منقول احمد بن محمد؛ معروف به محقق و مقدس اردبیلی قدس سرّه الشریف متوفای ۹۹۳ هـ. ق است.

وی دارای مصنفات و تألیفات بسیاری است که معروفترین آنها یکی شرح مفصلی بر ارشاد علامه حلی اعلی الله مقامه، بر تمام ابواب فقه به جز کتاب نکاح به نام مجمع الفائده و البرهان و دیگری زیده البیان فی آیات الاحکام که در میان کتب شرح و تفسیر بر آیات شامل احکام و قوانین اسلامی از بهترین و دقیقترین آنها است.

و این هر دو کتاب از کتب مرجع و مورد توجه فقها و حقوق دانان اسلامی و فضیله‌های حوزه‌های علمیه است.

* - عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد نجف آباد

نگارنده را دو حاشیه است نفیس بر این دو کتاب

۱- حاشیه بر کتاب مجمع الفائدة از مرحوم علامه وحید بهبهانی آقامحمد باقر بنی مولی محمد اکمل اصفهانی متوفی ۱۲۰۵ و یا ۱۲۰۸ ه. ق که از نواده های مجلسی اول^۱ و معروف به مجدد مذهب شیعه در آغاز سده دوازدهم می باشد این حاشیه از کتاب متاخر شروع می شود و تا پایان کتاب جنایات ادامه دارد؛ در ۱۰۰ صفحه که هر صفحه دارای ۲۹ سطر با خط نسخ خوش. کاتب که محمد باقر نامی است آن را جهت علامه عالی جناب محمد تقی شاهرودی به سال ۱۲۲۰ ه. ق نوشته در قطع ۳۰×۲۰ و با این حاشیه در یک مجلد آمده است کتاب نهایتاً الاحکام علامه حلی به خط کاتب یاد شده است.

مؤلف در آغاز حاشیه آورده است:

أنی لَمَّا وَقَفْتُ عَلٰی شَرْحِ الْإِرْشَادِ لِلْعَالَمِ الرَّبَّانِيِّ وَالْفَاضِلِ الصَّمْدَانِيِّ الْبَحْرِ
الْمُحَقِّقِ وَالْمَوْلَى الْمَدْقُقِ صَاحِبِ الْكِرَامَاتِ الْمَشْهُورَةِ وَالْفَضَائِلِ الْمَثْوُورَةِ مُؤَسِّسِ
الْأَحْكَامِ الْعَتَرَةِ الطَّاهِرَةِ فِي رَأْسِ الْمِائَةِ الْعَاشِرَةِ الْإِجْلِ الْأَمَجْدِ مَوْلَانَا الْمَقْدَسِ أَحْمَدِ
قَدَسَ اللَّهُ مَلْحَ تَرْبَتِهِ ...

فرأيت ان اتدارك مافاتہ رحمہ اللہ من دليلہم و غفل عن سواء سبيلہم ومع ذلك
فلعمري لم أر في مصنفات اصحابنا المتقدمين ولا في مؤلفات علمائنا المتأخرين
رضوان الله تعالى عليهم اجمعين.

مولفنايشبهه في جمعه و تحريره او يدانيه في تحقيقه و تحبيره فله درّه فلقد اتى
بالشيء العجائب بل بما يحير لب ذوى الالباب ولا عجب فمن كانت يخدمه
ملائكة الرحمن وكان يخاطبه الامام صاحب الزمان الخ

۲- حاشیه بر کتاب زبدة البيان، و آن حاشیه ایست مفصل از آغاز کتاب شروع
می شود تا بحث قرائت از مقارنات نماز، بدون مقدمه و ذکر مؤلف و پس از بسمله بدون

۱- مادر وی نوه فقیه بزرگوار ملا صالح مازندرانی داماد علامه مجلسی اول صاحب شرح اصول و

فروع کتاب کافی است.

هیچ مقدمه‌ای شروع می‌شود.

«قوله بغير نص. الاحتمالات فی اللفظ المفید وضعا اربع لانه ان لم یحتمل غیر ما فهم منه النص کقوله تعالی قل هو الله احد و ان احتمال قالراجح هو الظاهر نحو و امسحوا برؤوسکم و ارجلکم. و المرجوح المذول کقوله تعالی یدالله فرق ایدیهم اذا المراد هنا التدریة لالجارحة المخصوصه و هی الاحتمال المرجوح و المتساوی السجر کقوله تعالی و اللیل اذا عسعس فی احتماله الاقبال و الادبار و الجنس الاولین المحکم و الاخرین المتشابه. قوله و أثر الخ.

و در پایان آن ذیل قوله و استدلال علی وجوب القراءة حتی السورة مطلقا بقوله تعالی فی سورة المزمّل فاقراء و اما تسیر من القران، آمده پس از ۳۲ سطر

فکیف ینبث بهذه الایة القراءة المتعارفة المشهورة و اما بیان الاستدلال بهما علی وجوب قراءة سورة بعد الحمد فی الثنائة و الاولین فی الرباعیة و الثالثیة فلانه یجب بمقتضی هذا الامر و وجوب قراءة كلما تسیر من القران فی الصلوة خرج عند ما زاد علی الحمد و السورة بالاجماع و یقین الباقی عملا بالمقتضی السالم عن معارضة الاجماع الدال علی خلافه و بما رواه منصور بن بن حازم قال: قال ابو عبدالله

و در همین جا نسخه خاتمه می‌یابد که محتمل است مؤلف بیش از این توفیق ادامه آن را نیافته و یا کاتب موفق به استنساخ نشده.

این حاشیه ضمن مجموعه ایست به قطع ۲۱×۱۵ به خط نستعلیق خوش در

۲۹۶ صفحه هر صفحه ۲۱ سطر، رسائل دیگر این مجموعه عبارتست از:

- ۱- رساله تذکرة الذاکرین به فارسی در معرفت ذکر الهی از میرزا محمد اردبیلی الاصل کاشانی المسکن مشهور به محقق اردبیلی^۱، مدفون در بیدگل کاشان وی از مشایخ عرفا و صوفیه نوربخشیه و از تلامذه قاضی اسدالله قهپایی متوفی ۱۰۴۸ ه. ق مدفون در مقبره سلطان الفقرا شاه شمس نزدیک دروازه فین کاشان است.

۱- محتمل است بعضی از رسائل عرفانی منسوب به ...س اردبیلی که نسبت آن به وی بعید به نظر می‌رسد از صاحب این رساله باشد و نام او به احمد تصحیف شده باشد.

- ۲- رساله‌ای در قبله از مرحوم شیخ بهایی - اعلی الله مقامه.
 - ۳- قسمتی از لوامع صاحبقرانی (شرح فارسی من لایحضره الفقیه) از مرحوم علامه مجلسی اول مولا محمد تقی متوفی ۱۰۷۰ ه. ق.
 - ۴- رساله‌ای در شناخت محمد بن اسماعیل که محمد بن یعقوب کلینی از او روایت می‌کند این رساله از مؤلفات شیخ بهایی است و تا آغاز فصل سوم آنست (فصل ولعلک تقول) و در اینجا خاتمه می‌یابد.
- کاتب کل این مجموعه محمد صالح نامی است که در پایان رساله تذکرة الذاکریں اظهار داشته از تلامذه مرحوم شیخ بهایی است و در دو مورد امضای او آمده که نقش آن بمانند امضاء مرحوم شیخ می‌باشد.
- و در پشت صفحه اول لوامع صاحبقرانی باز به خط وی آمده
- کتاب لوامع صاحبقرانی که حلّ بعضی از احادیث من لایحضره الفقیه از این کتاب مفهوم می‌شود؛ تألیف اخوند مرحوم برادر حقیقی که در ده سال در روز عید غدیر فیما بین راقم احرف و مشارالیه عقد اخوت منعقد شده اعنی مولوی معنوی مولانا محمد تقی^۱ اسکنه الله تعالی فی فرادیس الجنان و کتبت هذا فی تاسع عشر شهر شوال ختم بالخیر و الاقبال من مشهور سنة الف و اربع و سبعین ۱۰۷۴ / من الهجرة بدار السلطنة اصفهان حفت بالامن و الامان.
- با توجه به تاریخ کتابت این مجموعه به نظر چنین می‌رسد که حاشیه مزبور از مؤلفات متکلم فقیه امیر فضل الله استرآبادی از تلامذه حکیم بزرگوار میرداماد - متوفی (۱۰۴۰ و یا ۱۰۴۱ ه. ق) می‌باشد.
- در پایان بی‌مناسبت نیست از مؤلفات و حواشی بر این کتاب شریف که ذکر آن در الذریعة و دیگر منابع است یاد گردد.
- ۱- حاشیه از میرفیض الله تفرشی متوفی ۱۰۲۵ ه. ق از تلامذه مرحوم مقدس (ریاض العلماء، ج ۴/۳۸۷).
 - ۲- حاشیه از امیر فضل الله استرآبادی از شاگردان مرحوم میرداماد (الذریعة ج ۶/۹)،

۱- مرحوم علامه مجلسی اول نیز از شاگردان و تلامذه شیخ بهایی است چنانکه در حدائق المقربین هم آمده.

- متوفی به سال ۱۰۹۵ ه. ق می باشد
- ۳- حاشیه از ملا خلیل که به احتمال قوی همان ملاخلیل قزوینی صاحب شرح فارسی کافی (فهرست کتب خطی مدرسه سپهسالار، ج ۱/۸۴).
- ۴- حاشیه از مولی محسن فیض کاشانی صاحب کتاب الوافی متوفی ۱۰۹۱ ه. ق (الذریعه ج ۱۲/۲۱).
- ۵- مفاتیح الاحکام از سید محمد بن سعید بن سراج الدین قاسم بن امیر محمد طباطبایی قهپایی متوفی ۱۰۹۲ ه. ق که می نماید حاشیه باشد نه شرح ولی از آن به شرح تعبیر شده (الذریعه ج ۲۱/۲۹۹).
- ۶- حاشیه از سید نعمه الله جزائری متوفی ۱۱۱۲ ه. ق بر اوایل کتاب (الذریعه ج ۱۲/۲۱).
- ۷- حاشیه از مولی محمد بن فتاح تنکابنی معروف به فاضل سراب متوفی ۱۱۲۴ ه. ق (الذریعه ج ۶/۹ و صفحات ۹ و ۱۰۳).
- ۸- حاشیه از امیر بهاء الدین محمد بن امیر محمد باقر مختاری نائینی اصفهانی متوفی ۱۱۴۰ ه. ق صاحب کتاب زواهرالجواهر در علم اخلاق و تهذیب نفس به عربی (الذریعه ج ۶/۹).
- ۹- تحصیل الاطمینان از سید محمد ابراهیم بن امیر معصوم متوفی ۱۱۴۹ ه. ق وی چنانکه در الذریعه آمده از تلامذه مرحوم آقا جمال خوانساری متوفی ۱۱۲۵ ه. ق است و آن تا واسط کتاب صلاة است در مجلدی کبیر (الذریعه ج ۳/۳۹۶).
- ۱۰- حاشیه از مولی اسماعیل بن محمد حسین خواجهی اصفهانی مازندرانی الاصل متوفی ۱۱۷۳ ه. ق (الذریعه ج ۳/۱۰۳).
- ۱۱- حاشیه از محمد رفیع گیلانی متوفی میانه قرن دوازدهم و فهرست کتب خطی مسجد اعظم قم).
- ۱۲- المته فی شرح الزیة از سید میرزا خالد (فهرست کتب خطی مدرسه سپهسالار ج ۵/۴۹۸).